

Inget brott kan motivera dödsstraffet

Recension av Leonardo Sciascias "Porte aperte"

av Enrico Tiozzo

Det finns onekligen ett utpräglat intresse för brottsligheten och rättsväsendet i sicilianaren Leonardo Sciascias författarskap. Redan hans första roman *"Il giorno della civetta"*, 1961 (sv.öv. *"Ugglor i solskenet"*, 1965) handlade om ett mord på Sicilien och om den komplexa och fruktlösa undersökning som en modig polis från norra Italien optimistiskt försöker genomföra i tron att man kan bekämpa maffian med hjälp av lagar och domstolar. Ett liknande tema behandlades också i romanen *"A ciascuno il suo"*, 1966 (sv.öv. *"När var får sitt"*, 1967): en serie maffiamord och en protagonist som modigt och metodiskt försöker rekonstruera den kedja av korruption och skandaler som ligger bakom brotten. När han är nära lösningen blir han själv brutalt mördad. I romanen *"Il contesto"*, 1971 (sv.öv. *"Mönstret"*, 1974) ägnar Sciascia sitt intresse åt domarkåren och med utgångspunkt i en episod som inträffat i verkligheten berättar han om mordet på ett antal domare och åklagare samt om de politiska implikationer som dåden medför.

Engagemang mot brottsligheten

Sciascias speciella förmåga att via sina fictionsberättelser angripa och i några fall t o m förutse dramatiska brott, framgår kanske bäst av romanen *"Todo modo"*, 1974 (ej översatt till svenska) vars förbryllande tema är kidnappningen av en mäktig katolsk politiker. Osökt kommer man genast att tänka på de röda brigaderna och på Aldo Moros dramatiska bortrövande och död som dock skulle äga rum först fyra år senare, 1978. Moro-affären gjorde fö ett starkt intryck på Sciascia som på sätt och vis erkände sitt "ansvar" för att i förväg ha skisserat ett brott som skulle ske på riktigt och några månader efter Moros död skrev han *"L'affaire Moro"*, 1978 (ej översatt till svenska) säkerligen den mest intressanta bok som skrivits i Italien om detta drama som skakade det italienska samhället i grunden. Mot slutet av 70-talet dateras också författarens mer aktiva och konkreta engagemang i landets problem och i den politiska gärningen. Vald till riksdagen som representant för det lilla och kontroversiella radikala partiet ingår Sciascia i den s k Moro-kommissionen med uppdrag att utpeka de ansvariga för den kristdemokratiska politikerns död. Men det politiska engagemanget i Roms deputeradekammar visar snart sina negativa sidor för Sciascia som så småningom deklarerar att han kan åstadkomma mer för att lösa det italienska samhäl-

lets problem genom att skriva en debattartikel än genom att delta i riksdagens och kommissionens möten.

Det är mot denna bakgrund som Sciascia med förnyad energi på 80-talets senare hälft återvänder på heltid till litteraturen och till sitt favorittema: rättvisa kontra brottslighet. Denna gång ägnar han sig dock åt en ganska specifik aspekt av rättvisan: dess felbarhet och opålitlighet, de åtskilliga faktorer som kan avgöra en rättegång till den oskyldiges eller i alla fall till rättvisans nackdel. Denna problematik står således i centrum i boken "*La strega e il capitano*", 1986 (Häxan och kaptenen, ej översatt till svenska) som handlar om en häxrättegång på 1600-talet där en oskyldig ung kvinna döms att bli bränd på bål. Processen är autentisk och Sciascia rekonstruerar dess olika faser med hjälp av befintliga historiska dokument. Samma teknik använder författaren också i sin nästa bok "*1912 + 1*", 1986 (ej översatt till svenska) som är en noggrann genomgång av en omtalad mordrättegång som ägde rum i Italien 1913: en grevinna har skjutit ihjäl sin betjänt som enligt hennes version försökte våldta henne. Hon frikänns men Sciascia visar att en avgörande roll för den diskutabla domen spelats av de politiska händelser som ägde rum i Italien under boktitelns dramatiska månader.

Att Sciascia i själva verket höll på med en trilogi om rättvisans vara eller icke vara i rättsprocesser eller närmare bestämt om det mångfacetterade förhållandet mellan den rättvisa som kan åstadkommas i en domstol och de många faktorer som kan påverka en rättegång, blir helt klart när man läser författarens senaste bok, "*Porte aperte*", Adelphi-förlag, Milano, 1987 (Öppna dörrar, ej översatt till svenska). I likhet med de två föregående böckerna bygger även denna berättelse på en autentisk rättegång vars handlingar Sciascia studerat med sin vanliga noggrannhet. Till skillnad från trilogins två första delar råder här emellertid ingen tvekan om den anklagades skyldighet och så småningom förstår man som läsare att Sciascia i denna bok lagt tyngdpunkten på ett annat av rättsväsendets klassiska problem: dödsstraffet.

Mordens sekvens

Mot slutet av 30-talet (dvs mitt under fascismens mest blomstrande period) begår en f d tjänsteman på justitiedepartementets lokalavdelning i Palermo tre blodiga mord inom loppet av några timmar. Han har nyligen blivit avskedad från departementet p g a oegentligheter i bokföringen och småstöld. När hans månadslön slutar anlända köper han 50 skott till sin pistol och lämnar en bajonett till en skärslipare att kortas ned till en knivs storlek och slipas så vass som möjligt. Under rättegången erkänner han sedan att hans planering av mordet gick ut på att först ljudlöst döda offren med bajonetten och sedan begå självmord med pistolen. Fullt beväpnad hyr han en bil och

bjuder sin fru på en utflykt på landet. Innan han mördar henne befäller han henne att be till Gud. Den rysliga detaljen framgår av ett vittnesmål under rättegången i vilket en bonde berättar att han på morddagen såg en kvinna som på sina knän bad framför ett altarskåp på en väg nära mordplatsen medan den anklagade väntade vid en parkerad bil.

Efter att ha mördat sin fru och lämnat kroppen ute i terrängen, återvänder den anklagade till staden och hälsar på hemma hos den kollega som ersatt honom på departementet. Med ett svepskäl lurar mördaren honom till arbetsplatsen och sticker sedan ihjäl honom med bajonetten på hans tjänsterum. Detta andra mord chockerar under rättegången med både den kyla med vilken den anklagade lyckas låsa tjänsterummets dörr inifrån för att sedan avlägsna sig genom ett fönster, och med mordets "rituella" aspekt som krävde att dådet skulle ske just på det kontor och det tjänsterum där den anklagade ansåg att kollegans intriger hade förorsakat hans avskedande. Till sist beger den anklagade sig hem till sin f d avdelningsdirektör, den mäktige advokaten Bruno, en av stadens mest kända och älskade personer, en av fascismens stora pampar och tillika den man som ensidigt fattat beslutet om hans avskedande. Det tredje mordet äger alltså rum med samma bajonett i advokatens lägenhet. Under sin flykt nerför trappan efter att ha dödat Bruno, kastar mördaren det blodiga mordvapnet mot en av advokatens släktingar som springer efter honom. Sedan avstår han från det självmord som han tidigare planerat, låter sig arresteras och uppmanar feigt polisen att skydda honom ordentligt mot tänkbara hämdaktioner från offrens släktingar.

Rättegången börjar kort efter i Palermo inför en domstol som består av tre domare (en huvuddomare och två assistenter) och en jury på 5 slumpmässigt valda ledamöter: två affärsinnehavare, en kommunal tjänsteman, en jordbrukare och en gymnasielärare. Samtliga jurymedlemmarna bär, enligt dåtidens italienska lagar, det fascistiska partiets märke. Hela staden Palermo är indignerad och upprörd p g a mordet på en viktig fascist som Bruno. Flera advokater vägrar åta sig uppdraget att försvara den anklagade och anger som hinder sin vänskap med och sin beundran för den mördade Bruno. Sedan ca ett decennium hade fascismen återinfört i Italien det dödsstraff som hade avskaffats 40 år tidigare av den liberala regeringen. Den allmänna opinionen men framför allt regimens kretsar till vilka den mördade Bruno hörde kräver att dödsstraffet absolut skall tillämpas i denna rättegång.

Domarens argument

De förmildrande omständigheter som kan åberopas till den anklagades fördel är fö ytterst få. Under rättegången påstår han att det inte var p g a stöldrarna som Bruno avskedade honom utan p g a den rivalitet dem emellan

som hade uppstått på kontoret i samband med den framgång som den anklagade haft hos en kvinnlig anställd som Bruno var förtjust i. Vidare påstår han att Bruno hade försökt förföra hans fru och antyder att det fanns ett förhållande mellan dem. Svaga argument om än inte helt oväsentliga som inte på något sätt tycks kunna avstyra det dödsstraff som t o m regeringen i Rom varmt rekommenderar. Men en av de två domare som bistår domstolens ordförande är av en helt annan åsikt och det är just ur hans synvinkel som Sciascia utvecklar det resonemang som ligger hans hjärta närmast, dvs dödsstraffets absurditet oavsett bevisbördan och brottets hemskhet.

Till att börja med anser Sciascias domare att rättegången inte borde ha ägt rum i Palermo och att den anklagades försvarare borde ha begärt en förflyttning av processen till en annan stad så långt som möjligt från Sicilien. Detta argument som på italienska kallas "legittima suspicione" (berättigad förmodan om partiskhet) bygger på den påverkan som jurymedlemmar och domare är utsatta för när en rättegång äger rum i en stad vars invånare och vars stämning är hätska mot den person som skall rannsakas. Vidare anser domaren att försvaret borde ha begärt en psykiatrisk läkarundersökning för att fastställa om den anklagade verkligen var mentalt frisk.

Men Sciascias domares huvudargument och författarens egentliga budskap i denna starka pamflett är att det över huvud taget inte existerar ett brott som kan rättfärdiga dödsstraffet. " ... En makaber rit som i rättvisans, rättens och rationalitetens namn, med stöd av kungens namn och enligt nationens önskemål överlämnar (som det sker hos oss) en människa till tolv gevärs eld; tolv gevär som hålls av 12 män som värvats för att skydda medborgarnas viktigaste ägodel som är livet och vilka nu plötsligt kallats att verkställa ett mord, ett mord som inte bara blir ostraffat men prisat ... en kallelse till mord som förverkligas med statens tacksamhet och belöning". (sid 21)

Delvis med hjälp av dessa argument och framför allt tack vare sina goda kontakter med en jurymedlem lyckas domaren till slut åstadkomma en dom på livstidsfängelse i stället för dödsstraffet. En oväntad framgång som dock kostar honom hans karriär och som inte räddar den anklagades liv eftersom appellationsdomstolen efter åklagarens överklagande så småningom ändrar domslutet och fastställer att den skyldige skall avrättas.

Sciascias tes

Sciascias tes är alltså att staten, en civiliserad stat, aldrig får besvara mord med mord. Detta är en av författarens starkaste övertygelser och redan i en lång artikel i tidskriften "Panorama" (2/7/1979) klargjorde han följande: "Jag märkte att fascismen existerade när man började tala om dödsstraffet, om nödvändigheten att återinföra det för brott mot staten. Jag trodde att fängel-

set - där några av mina grannar också hamnade under åren då man bekämpade maffian - var (och de facto var) det största straff som man kunde tilldela en människa. Att man kunde som straff döma till döden var en tanke som upprörde mig, som terroriserade mig. Att man kunde tilldela döden så här kallt, vid ett skrivbord, genom att fylla i ett papper. Inte det faktum alltså att människor kan döda andra människor: i min bys krönika fattades ingalunda de som dödades. Det som oroade mig, det som för mig var ett riktigt trauma var döden genom ett domslut, döden genom en skrivelse. Det tycktes och det tycks mig alltjämt vara den största nedrighet som ett samhälle, en stat, eller den grupp människor som accepterar eller tolererar den, kan åstadkomma".

Sciascias välrotade avsky för dödsstraffet har i denna bok också en aktuell anknytning till de resonemang om att återinföra straffet som vid jämna mellanrum dyker upp i Italien särskilt i samband med blodiga kidnappningar eller över huvud taget när man konstaterar att den grova brottsligheten ökar. Det finns emellertid inte och det kommer inte heller någonsin att finnas, menar Sciascia, med denna bok, ett brott eller en brottslighet som kan motivera ett återinförande av dödsstraffet.

Men det finns en annan ännu viktigare aspekt i Sciascias bok som kanske är mindre given än polemiken mot dödsstraffet och det är domarens unika ansvar, ett ämne som italienarna nyligen gått till folkomröstning om. I ett juridiskt läge där lagarna är otillfredsställande och där den politiska makten kan och vill påverka rättsväsendet, är domaren den sista utposten som finns mellan rättvisa och orättvisa. Det är domaren som bär det yttersta ansvaret och det är han som kan hindra en rättsskandal även om det kan kosta honom karriären.

I ett inledande citat i "Porte aperte" som är taget ur en av juristen Salvatore Sattas böcker får vi läsa följande: "Sanningen är att den som dödar inte är lagstiftaren utan domaren, inte den lagliga utan den processuella åtgärden."

FÖRFATTARUPPLYSNINGAR:

Enrico Tiozzo, utländsk lektor i italienska, Göteborgs universitet.